

**Δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και
βιβλιοθήκες**

Περιορισμοί και Τεχνολογικά μέτρα προστασίας

16ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών

<http://libconf2007.unipi.gr>

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

1-3 Οκτωβρίου 2007

Μαρία-Δάφνη Παπαδοπούλου, Δρ.Ν. LL.M. mult
Δικηγόρος – Επιστημονικός Συνεργάτης Οργανισμού Πνευματικής Ιδιοκτησίας
mdpap@DIKHGOROS.gr

Εισαγωγή

Το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας καλείται να διαδραματίσει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη νέα ψηφιακή εποχή και την κοινωνία της πληροφορίας αφού παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες η εξεύρεση ισορροπίας ανάμεσα στη διαρκώς αυξανόμενη τάση εκδημοκρατικοποίησης των πληροφοριών και ελεύθερης κυκλοφορίας και διάδοσης των πνευματικών δημιουργημάτων και στο σεβασμό της πνευματικής ιδιοκτησίας.¹ Η πνευματική ιδιοκτησία δεν μένει αμέτοχη στις εξελίξεις της τεχνολογίας· βρίσκεται σε μια διαρκή σχέση αλληλεπίδρασης ή όπως έχει ήδη διατυπωθεί, σε μια σχέση συμβιωτική.²

Οι τεχνολογικές εξελίξεις δεν επηρεάζουν μόνο το δίκαιο αλλά και τις βιβλιοθήκες. Η παραδοσιακή βιβλιοθήκη με την έννοια της πρόσβασης σε ένα φυσικό χώρο, όπου υπάρχει αποθηκευμένος ένας μεγάλος αριθμός φυσικών αντικειμένων, κυρίως βιβλίων και περιοδικών που είναι ταξινομημένα και κωδικοποιημένα ανά συγγραφείς και θεματικούς καταλόγους αρχίζει να υποχωρεί, χωρίς όμως να μπορούμε να ισχυριστούμε ότι σε κάποια στιγμή θα πάψει και να υπάρχει. Ενώ αρχικά μια παρακαταθήκη δημοσιευμένων έργων μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο δανεισμού ή το κοινό να αποκτήσει πρόσβαση σε αυτές, τώρα οι βιβλιοθήκες λειτουργούν ως μεσίτες πληροφοριών (Information brokers) λειτουργώντας ως τμήμα ενός διεθνούς δικτύου βιβλιοθηκών, που έχουν την ικανότητα να ψηφιοποιούν τα έργα και παρέχουν στους χρήστες επιγραμμική (on line) πρόσβαση σε μια παγκόσμια παρακαταθήκη έργων.³

Οι βιβλιοθήκες διαδραματίζουν ένα πολύ σημαντικό ρόλο στην κοινωνία μας, καθώς είναι θεματοφύλακες της κληρονομιάς μας, οργανωτές και συλλέκτες της γνώσης του παρελθόντος και του παρόντος, την οποία προετοιμάζουν και για το μέλλον. Και καθώς η πρόσβαση στην πληροφορία αποτελεί αδιαμφισβήτητο το όπλο για την οικονομικοκοινωνική εξέλιξη και ανάπτυξη είναι εύκολο να διαπιστώσει κάνει τη σημασία τους.⁴

¹ Κοτσίρης, Κοινωνία της Πληροφορίας και Κοινωνία της Πνευματικής Ιδιοκτησίας σε Κοινωνία των Πληροφοριών και Πνευματική Ιδιοκτησία, Η νέα Κοινωνική Ρύθμιση, Αθήνα –Κομοτηνή 200, σ. 11,14 και Δεσποτίδου, Οι περιουσιακές εξουσίες του δημιουργού κατά το α. 3 § 1 Ν. 2121/1993, στο Κοινωνία των Πληροφοριών και Πνευματική Ιδιοκτησία, Η ελληνική ρύθμιση, Αθήνα- Κομοτηνή 2003, σ. 12.

² Μαρίνος, Η έννοια της αναπαραγωγής στο σύγχρονο δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας – κλασική και ψηφιακή αναπαραγωγή, ΕλΔικ 2002, σ. 1258, Κουμάντος, Πνευματική Ιδιοκτησία και τεχνικές εξελίξεις, προσφορά στο Γ. Μιχαηλίδη-Νουάρο, Αθήνα 1987, τ. β', σ. 71επ, Μαρίνος, Πνευματική Ιδιοκτησία 2000, αρ. 32-33, Δεσποτίδου, σ. 11.

³ Sheat, Libraries, Copyright and the Global digital environment, The Electronic Library, Vol. 22, No. 6-2004, σ. 487.

⁴ Ενδεικτικό της σημασίας των ψηφιακών βιβλιοθηκών είναι και η σχετική πρωτοβουλία που ανέλαβε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή i2010 με το σχέδιο δημιουργίας μιας εικονικής ευρωπαϊκής βιβλιοθήκης, που ως στόχο της έχει την πρόσβαση σε όλο τον επιστημονικό και πολιτιστικό πλούτο της Ευρώπης. Βλ. σχετικά έγγραφα, Digital libraries communication "i2010 :Digital Libraries" of 30 September 2005 :

http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/communication/en_comm_digital_libraries.pdf, Commission Staff working document "i2010: Digital Libraries" :

http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/communication/annex1_en.pdf

Results of the online consultation on "i2010: Digital Libraries" lasting from September 2005 to January 2006:

http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/results_online_consultation/en.pdf

http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/cultural/actions_on_consultations/online_consultation/index_en.htm, Respondents to the public consultation on the EC-commissioned "Study on the economic and technical evolution of the scientific publication markets in Europe", lasting from 31 March 2006 to 15 June 2006:

<http://ec.europa.eu/research/science-society/index.cfm?fuseaction=public.topic&id=360&lang=1&CFID=2053296&CFTOKEN=8bcb9730cca12b2d-66ABD3F8-C989-CC59-94B597E22DB323DE>

Summary of the responses to the public consultation on the EC-commissioned "Study on the economic and technical evolution of the scientific publication markets in Europe", lasting from 31 March 2006 to 15 June 2006:

http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/synthesis_consultation_en.pdf

Commission recommendation on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation of 24 August 2006:

Συχνά το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας φαίνεται να αντιμάχεται τη λειτουργία των βιβλιοθηκών. Για αυτό άλλωστε πολλοί βιβλιοθηκονόμοι, όταν έρχονται για πρώτη φορά σε επαφή με τις έννοιες της πνευματικής ιδιοκτησίας, θεωρούν πως απειλείται συθέμελα το οικοδόμημα και η έννοια της βιβλιοθήκης λόγω ακριβώς του δικαίου της πνευματικής ιδιοκτησίας. Στόχος της παρούσας εισήγησης είναι να εξετάσουμε κατά πόσο αυτή η δήλωση ανταποκρίνεται στην αλήθεια. Μέχρι που εκτείνεται η πνευματική ιδιοκτησία, ποια είναι τα όρια της και πως μπορούν να οριοθετηθούν οι διαχωριστικές γραμμές, ώστε να επιτευχθεί μια αγωγική συνεργασία που δεν θα διακυβεύει τις βασικές αρχές λειτουργίας ούτε του ενός ούτε του άλλου κοινωνικού, νομικού και οικονομικού θεσμού.

Πνευματική ιδιοκτησία ονομάζουμε τόσο το δικαίωμα που έχει ο δημιουργός ενός πνευματικού έργου πάνω σε αυτό αλλά και το σύνολο των κανόνων, που ρυθμίζουν αυτό το δικαίωμα. Πιο απλά, σύμφωνα με την πνευματική ιδιοκτησία ο δημιουργός ενός πνευματικού δημιουργήματος απολαμβάνει ορισμένα δικαιώματα που του δίνουν τη δυνατότητα να ελέγχουν τη χρήση του έργου του. Η ισορροπία μεταξύ αφενός των συμφερόντων των δικαιούχων της πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων να ανταμείβονται για την πολιτιστική τους εισφορά και τη δημιουργικότητα και αφετέρου των συμφερόντων των χρηστών να αποκτούν πρόσβαση σε υλικό που προστατεύεται από την πνευματική ιδιοκτησία παραδοσιακά αποτελούσε έναν από τους βασικούς σκοπούς του δικαίου της πνευματικής ιδιοκτησίας και γινόταν προσπάθεια να διασφαλισθεί με διάφορους τρόπους. Ένας από τους πιο σημαντικούς τρόπους ήταν η εφαρμογή μιας σειράς περιορισμών στο αποκλειστικό περιουσιακό δικαίωμα του δημιουργού και του δικαιούχου των συγγενικών δικαιωμάτων.⁵

Ακόμα και το πρώτο νομοθέτημα για την Πνευματική Ιδιοκτησία, ένα αγγλικό νομοθέτημα του 1710 (English statute of Anne), παρόλο που δεν περιλάμβανε εξαιρέσεις, απαιτούσε όμως την κατάθεση αντιτύπων σε επτά σημαντικές βιβλιοθήκες της εποχής σαν προϋπόθεση απονομής της προστασίας. Ουσιαστικά αυτή η διάταξη αποτελούσε και την πρώτη κωδικοποίηση μια εξισορροπητικής αρχής, δηλαδή σε αντάλλαγμα της παροχής προστασίας πνευματικής ιδιοκτησίας αντίτυπα του έργου έπρεπε να γίνουν προσιτά στο κοινό. Εξάλλου ενδεικτικό είναι πως αυτόν τον πρώτο εξισορροπητικό ρόλο κλήθηκαν να τον πραγματοποιήσουν οι βιβλιοθήκες της εποχής...⁶

Εκτός από τις περιπτώσεις που ο νόμος σαφώς ορίζει ως περιορισμούς ή εξαιρέσεις, καθοριστικό ρόλο σε αυτήν την ισορροπία επιτελούν και οι χρονικοί περιορισμοί της προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας καθώς και ο καθορισμός του προστατευτέου αντικειμένου της πνευματικής ιδιοκτησίας.

Πριν προβούμε λοιπόν στην ανάλυση των σχετικών με τη λειτουργία της βιβλιοθήκης περιορισμών του δικαίου της πνευματικής ιδιοκτησίας θα αναφερθούμε σε αυτού του είδους των περιορισμών.

Χρονικοί περιορισμοί

Σύμφωνα με το α. 29 ν. 2121/1993, η πνευματική ιδιοκτησία, δηλαδή τόσο το περιουσιακό όσο και το ηθικό δικαίωμα, διαρκεί όσο η ζωή του δημιουργού και 70 χρόνια μετά το θάνατό του (post mortem auctoris),^{7, 8} ενώ υπάρχουν και κάποιες άλλες πιο εξειδικευμένες διατάξεις.⁹

http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/recommendation/recommendation/en.pdf

⁵ Το ηθικό δικαίωμα των δημιουργών και των δικαιούχων των συγγενικών δικαιωμάτων δεν περιορίζεται.

⁶ Limitations and Exceptions to Copyright and Neighbouring Rights in the Digital Environment: An international Library Perspective, IFLA <http://www.ifla.org/III/clm/p1/ilp.htm>.

⁷ Αντίθετα, στο προϊσχύσαν δίκαιο υπήρχε διαφορετική διάρκεια προστασίας ανάμεσα στο περιουσιακό και στο ηθικό και ενώ στο μεν πρώτο ήταν 50 χρόνια μετά το θάνατο του δημιουργού για το ηθικό περιοριζόταν μόνο στη ζωή του δημιουργού. Έτσι οι κληρονόμοι αποκτούσαν δικό τους ηθικό δικαίωμα χρονικής διάρκειας ίσης με τη ζωή τους, α. 2 ν. 2387/1920, που καταργήθηκε με το α. 72 § 1 του ν. 2121/1993, βλ. και *Καλλινίκου*, Πνευματική Ιδιοκτησία & Συγγενικά Δικαιώματα, 2005, σ. 159, αρ. 136. Ο *Μιχαηλίδης-Νουάρος*, Η προστασία

Μετά από το πέρας της διάρκειας αυτής λήγει η προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας και το έργο αποτελεί πια κοινό κτήμα της ανθρωπότητας. Υφίσταται μόνο ένα ιδιόρρυθμο διαρκές δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας, που αφορά στις ηθικές εξουσίες της αναγνώρισης της πατρότητας και της διατήρησης της ακεραιότητας σε έργο, που έχει περιέλθει στην κοινή περιουσία. Σύμφωνα με αυτό, μετά την πάροδο των 70 ετών και την τυπική λήξη προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας¹⁰ το Δημόσιο, εκπροσωπούμενο από τον Υπουργό Πολιτισμού,¹¹ καθίσταται αρμόδιο για την άσκηση αυτών των δύο ηθικών εξουσιών.¹² Ο σκοπός αυτής της ρύθμισης είναι η αποτροπή της αλλοίωσης του εθνικού πολιτισμού, ιδίως όσον αφορά έργα υψηλού πολιτιστικού χαρακτήρα.¹³

Περιορισμοί από το προστατευτέο αντικείμενο από την πνευματική ιδιοκτησία

Προστατεύεται από την πνευματική ιδιοκτησία οποιοδήποτε πρωτότυπο έργο λόγου, τέχνης ή επιστήμης που έχει λάβει μια συγκεκριμένη μορφή. Συνεπώς βασικά στοιχεία για την προστασία αποτελούν η πρωτοτυπία και η μορφή. Η μορφή αντιδιαστέλλεται με την ιδέα, καθώς η ιδέα σαν ιδέα δεν προστατεύεται.

Τι άλλο όμως δεν προστατεύεται από την πνευματική ιδιοκτησία εκτός από τις ιδέες, οι οποίες είναι ελεύθερες και τα μη πρωτότυπα έργα; Δεν προστατεύονται οι νόμοι, οι δικαστικές αποφάσεις τα διοικητικά έγγραφα, οι εκφράσεις της λαϊκής Παράδοσης (π.χ. λαϊκά ποιήματα και τραγούδια, γνωμικά, παροιμίες, δημοτικοί χοροί, τα οποία λόγω του μεγάλου χρόνου που πέρασε οι δημιουργοί τους είναι άγνωστοι και η χρονική προστασία παρήλθε), οι ειδήσεις και τα απλά γεγονότα, οι διαδικασίες, οι μέθοδοι λειτουργίας, μαθηματικές έννοιες αυτές καθαυτές και φυσικά τα έργα, των οποίων η προστασία της διάρκειας της πνευματικής ιδιοκτησίας έχει λήξει. Όλα αυτά δεν προστατεύονται από την

των ηθικών δικαιωμάτων του δημιουργού μετά τον θάνατό του, ΝοΒ 1978, σ. 1009επ, φαίνεται να μην υποστήριζε την ίδια άποψη.

⁸ Τα εβδομήντα χρόνια υπολογίζονται μετά από το τέλος του έτους θανάτου για τη διευκόλυνση των συναλλαγών. Έτσι, έχουμε μια στρογγυλοποίηση καθώς η αφετηρία της διάρκειας των 70 ετών ξεκινά από την 1η Ιανουαρίου του επόμενου έτους από το θάνατο του δημιουργού. Ο τρόπος υπολογισμού καθιερώνεται από το α. 8 της Οδηγίας του 93/98 της Ε.Ε., *Κουμάντος*, Πνευματική Ιδιοκτησία, 2002, σ. 283.

⁹ Για τα ανώνυμα ή ψευδώνυμα έργα η προστασία των 70 ετών αρχίζει όχι από τον θάνατο κάποιου αλλά από την 1η Ιανουαρίου του έτους, που έπεται εκείνου, κατά το οποίο το έργο έγινε για πρώτη φορά προσιτό στο κοινό (α. 31 § 1 ν. 2121/1993). Στην περίπτωση όμως που πριν από την πάροδο αυτής της περιόδου εμφανιστεί ο δημιουργός και κάνει γνωστή την ταυτότητά του, τότε εφαρμόζεται η γενική αρχή του α. 29 § 1 ν. 2121/1993. Για τα έργα που δημοσιεύονται σε τόμους τμήματα, τεύχη, αριθμούς ή επεισόδια η αφετηρία αρχίζει από τότε που έγινε το έργο προσιτό στο κοινό και η διάρκεια προστασίας υπολογίζεται για κάθε μέρος χωριστά (α. 31 § 2 ν. 2121/1993). Τέλος, για τα οπτικοακουστικά έργα η διάρκεια προστασίας ξεκινά από το θάνατο του τελευταίου επιζώντος ανάμεσα στα πρόσωπα του κύριου σκηνοθέτη, του σεναριογράφου, του συγγραφέα διαλόγων και του συνθέτη μουσικής, που γράφηκε ειδικά για να χρησιμοποιηθεί στο οπτικοακουστικό έργο (α. 31 § 3 ν. 2121/1993). Για τις ειδικές περιπτώσεις αφετηρίας της διάρκειας προστασίας βλ. *Κοτσίρης*, Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, 2005, σ. 190επ, *Καλλινίκου*, σ. 161επ, αρ. 137, *Μαρίνος*, Πνευματική ιδιοκτησία, 2004, σ. 211επ, αρ. 466επ και *Κουμάντος*, σ. 285επ. Τέλος, μια ειδική περίπτωση πρώτης δημοσίευσης ή παρουσίασης στο κοινό ρυθμίζει και το α. 51Α ν. 2121/1993 για αδημοσίευτα έργα, η προστασία των οποίων έχει λήξει. Η διάρκεια της προστασίας αυτής είναι 25 έτη από την 1η Ιανουαρίου του έτους, που έπεται την πρώτη νόμιμη δημοσίευση ή παρουσίαση στο κοινό. *Κοτσίρη*, σ. 190.

¹⁰ Το Δημόσιο δεν μπορεί όμως να δραστηριοποιηθεί πριν από τη λήξη της πνευματικής ιδιοκτησίας, ακόμη και αν αδρανούν οι κληρονόμοι, *Μαρίνος*, σ. 210, αρ. 465. Αντίθετα στη Γαλλία, η Πολιτεία μπορεί να επέμβει, αν αδρανούν οι κληρονόμοι, και πριν από τη λήξη της προστασίας του ηθικού δικαιώματος, L.121-3 CPI.

¹¹ Είχε διατυπωθεί η σκέψη επίσης να ανατεθεί η σχετική αρμοδιότητα σε σωματεία ή σε επαγγελματικούς φορείς (Πρακτικό Διαρκούς Επιτροπής Μορφωτικών Υποθέσεων Βουλής, 11 Ιουνίου 1992, σ. 37) αλλά τότε θα υπήρχε δυσκολία στην επιλογή του κατάλληλου νομικού προσώπου και για αυτό η επιλογή του Υπουργού Πολιτισμού θεωρήθηκε η καλύτερη λύση, ΕισΕκθ Ν. 2121/1993, σ. 4-5, βλ. σχετ. *Καλλινίκου*, σ. 160, αρ. 136.

¹² Ανάλογες ρυθμίσεις προβλέπουν και η γαλλική (L.121-3 CPI) και η ιταλική νομοθεσία (α. 23 § 2 και 24), βλ. σχ. *Lucas-Lucas*, International Copyright Law, FRA- 104 και *Fabiani*, International Copyright Law, IT-59.

¹³ *Κοτσίρη*, σ. 189.

πνευματική ιδιοκτησία αυτοτελώς, παρά μόνο αν υποστούν μια επεξεργασία (παράγωγα έργα), αν υπάρχει δηλαδή μια διασκευή κάποιων παραδοσιακών τραγουδιών αυτή η διασκευή μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο πνευματικής ιδιοκτησίας ή αν εμπίπτουν στην έννοια των συλλογών (π.χ. συλλογή νομοθετημάτων).

Αντικείμενο πνευματικής ιδιοκτησίας αποτελούν και οι βάσεις δεδομένων, οι οποίες λόγω της επιλογής ή της διευθέτησης αποτελούν έργα, ενώ ο κατασκευαστής βάσης δεδομένων απολαμβάνει και ένα *suī generis* δικαίωμα (α. 45 Α ν. 2121/1993).¹⁴

Ορφανά έργα

Ένας οιονεί περιορισμός του περιουσιακού δικαιώματος ή τουλάχιστον χρήση του έργου χωρίς άδεια των δικαιούχων υφίσταται και στην περίπτωση των *ορφανών έργων*, δηλαδή των έργων που ο δημιουργός ή ο δικαιούχος τους δεν μπορεί είτε να ταυτοποιηθεί είτε να εντοπισθεί από κάποιον που θέλει να κάνει χρήση του έργου με τέτοιο τρόπο που να χρειάζεται την έγκριση του δημιουργού ή του δικαιούχου.

Το ζήτημα των ορφανών έργων είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τις βιβλιοθήκες ιδιαίτερα κατά τη διαδικασία της ψηφιοποίησης αλλά και της επιγραμμικής διάθεσης των έργων, καθώς το καθεστώς της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι αβέβαιο και δεν είναι ξεκάθαρο από ποιόν θα πρέπει να ζητηθεί η άδεια. Ένα σημαντικό μέρος του υλικού που βρίσκεται στις βιβλιοθήκες ανήκει στην κατηγορία αυτή και για αυτό το λόγο θεωρήθηκε επιτακτική η εξεύρεση μια λύσης αναφορικά με το ζήτημα αυτό. Υπάρχουν πολλοί τρόποι για να δοθεί λύση στο πρόβλημα και ήδη μερικές χώρες έχουν αντιμετωπίσει το ζήτημα με κάποιο μοντέλο.

Η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για τις Ευρωπαϊκές Ψηφιακές Βιβλιοθήκες¹⁵ (στο εξής Επιτροπή Εμπειρογνομόνων) πρότεινε κάποιες βασικές κοινές αρχές για την αντιμετώπιση του προβλήματος, οι οποίες:

1. καλύπτουν όλες τις κατηγορίες των ορφανών έργων,
2. περιλαμβάνουν την έννοια της επιμελούς έρευνας πριν από τη χρήση των έργων αυτών,
3. περιλαμβάνουν τη δυνατότητα της απόσυρσης/της υπαναχώρησης, αν εμφανισθεί ο δικαιούχος,
4. περιλαμβάνουν επίσης τη δυνατότητα και της εμπορικής χρήσης των έργων αυτών,
5. προβλέπουν την προϋπόθεση της αποζημίωσης, αν ο δικαιούχος εμφανισθεί,
6. προσφέρουν τη δυνατότητα ενός ειδικού καθεστώτος μεταχείρισης σε πολιτιστικά, κοινωφελή ιδρύματα, όταν πραγματοποιούν σκοπούς διανομής και
7. αναγνωρίζουν πως η εκκαθάριση των δικαιωμάτων ειδικά για μεγάλες συλλογές, δεν θα μπορεί να είναι πάντα δυνατή σε επίπεδο κάθε μεμονωμένου έργου.

Το μοντέλο επίλυσης του ζητήματος θα πρέπει είναι συμβατό και εφαρμόσιμο και με λύσεις άλλων κρατών μελών για να μπορέσει να λειτουργήσει και να υποστηρίξει τις διασυνοριακές λειτουργίες της ευρωπαϊκής ψηφιακής βιβλιοθήκης. Σημαντικό όμως είναι το ζήτημα της διασφάλισης της διαλειτουργικότητας όχι μόνο σε κοινοτικό αλλά και σε διεθνές επίπεδο.¹⁶

¹⁴ Το δικαίωμα αυτό δίνει στον κατασκευαστή της βάσης δεδομένων τη δυνατότητα να απαγορεύσει την εξαγωγή ή την επαναχρησιμοποίηση του συνόλου ή ουσιαστικούς μέρους του περιεχομένου της βάσης δεδομένων, εφόσον η απόκτηση, ο έλεγχος ή η παρουσίαση του περιεχομένου μιας βάσης δεδομένων καταδεικνύει ουσιαστική ή ποσοτική επένδυση.

¹⁵ High Level Expert Group – Copyright Subgroup – i2010: Digital Libraries που συγκροτήθηκε το Μάρτιο του 2006 για συμβουλέψει την Επιτροπή για την επιτυχημένη αντιμετώπιση των προβλημάτων που αναφέρονται σχετικά με την πνευματική ιδιοκτησία κατά την ψηφιοποίηση και την επιγραμμική διαθεσιμότητα του πολιτιστικού υλικού της Ευρώπης, βλ. και Press Release Reference: IP/06/380 Date: 27/03/2006.

¹⁶ *Jukka Liedes*, A look at digital libraries, Open Access and Access to scientific information, German EU Presidency Conference, Muenchen June 14-15 June 2007, σ. 6-7 και Report on Digital Preservation, Orphan Works and Out of Print Works. Selected Implementation Issues (adopted by the High Level Expert Group at its third Meeting on 18-04-2007) (στο εξής Report), σ. 6.

Κάποιες από τις λύσεις που προτάθηκαν περιλαμβάνουν τη δημιουργία εξειδικευμένων βάσεων δεδομένων, που θα περιέχουν πληροφορίες για τα ορφανά έργα, τη βελτίωση μεταδομένων, που θα περιλαμβάνουν σαφείς πληροφορίες για τους δικαιούχους στο ψηφιακό περιεχόμενο και τη βελτίωση και ενδυνάμωση συμβατικών πρακτικών, ειδικά για οπτικοακουστικά έργα.¹⁷

Μια προσέγγιση με κανόνες «ηπίου δικαίου»¹⁸ (soft law) μπορεί να επιτευχθεί με συμβατικές διευθετήσεις συνδυασμένες με ένα μηχανισμό υποστήριξης για εκούσια διαπραγματευθείσες συμβάσεις. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα μπορούσε να προτείνει στα Κράτη Μέλη να υποστηρίξουν τις συμβατικές διευθετήσεις με έναν κατάλληλο τρόπο, λαμβάνοντας υπόψη και το ρόλο των πολιτιστικών ιδρυμάτων. Αυτός ο μηχανισμός θα μπορούσε να υποστηριχθεί ή να συμπληρωθεί με μια ευρεία εφαρμογή των συμβάσεων χορήγησης συλλογικών αδειών, ή με ένα νομικό τεκμήριο ή και με άλλα μέτρα που θα καταλήγουν στο ίδιο αποτέλεσμα.¹⁹

Ένα ζήτημα που θα πρέπει να αποσαφηνισθεί σχετικά είναι η έννοια της *επιμελούς έρευνας*, που θα πρέπει να λάβει χώρα πριν γίνει χρήση των ορφανών έργων. Η Επιτροπή κατέληξε στη διαμόρφωση κάποιων κριτηρίων μετά από μια συγκριτική έρευνα στη νομοθετική ρύθμιση μερικών χωρών.²⁰

1. Καταρχήν κάθε έργο μπορεί να είναι ορφανό.
2. Ο επίδοξος χρήστης του ορφανού έργου, θα πρέπει να πραγματοποιήσει μια εις βάθος καλόπιστη και επιμελή έρευνα για να ανακαλύψει το δικαιούχο, πριν τη χρήση του έργου.
3. Η επιμελής έρευνα θα πρέπει να γίνει με ιδιαίτερα υψηλή φροντίδα.
4. Καθένας που θέλει να εκμεταλλευθεί ένα ορφανό έργο θα πρέπει να είναι σε θέση να επιδείξει σημαντική προσπάθεια στον εντοπισμό του δικαιούχου.

¹⁷ Τόσο η Οδηγία για την Κοινωνία της Πληροφορίας όσο και η Σύσταση της Επιτροπής της 24 Αυγούστου 2006 για την ψηφιοποίηση και την επιγραμμική προσβασιμότητα πολιτιστικού υλικού και την ψηφιακή συντήρησή του (Commission Recommendation of 24 August 2006 on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation) τονίζουν τις συμβατικές λύσεις, που μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο διαπραγματεύσεως ανάμεσα στα ενδιαφερόμενα μέρη.

¹⁸ Το «ήπιο δίκαιο» (soft law) ή «οι κανόνες δεοντολογίας» που θεσπίζονται σε πράξεις στις οποίες δεν έχει χορηγηθεί δεσμευτική νομική ισχύς, αλλά οι οποίες παρόλα αυτά έχουν ορισμένες - έμμεσες - έννομες συνέπειες και αποβλέπουν σε πρακτικά αποτελέσματα τα οποία και μπορούν να παραγάγουν, χρησιμοποιήθηκαν και στο παρελθόν για να καλύψουν περιπτώσεις όπου παρατηρείται έλλειψη της τυπικής δυνατότητας θέσπισης νομοθετικών διατάξεων ή/και ως μέσα εκτέλεσης και, ως εκ τούτου, αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα δημόσιου διεθνούς δικαίου, *Linda Senden, Soft Law, Self-Regulation and Co-Regulation in European Law: Where do they meet?*, EJCL (Electronic Journal of Comparative Law), Τόμος 9, 1/01/2005 και *Anne Peters and Isabella Pagotto, Soft Law as a New Mode of Governance: A Legal Perspective*, Basel, 2006.COM(2001)260 τελικό, σσ. 10 και 22-24.

¹⁹ Report on Digital Preservation, Orphan Works and Out of Print Works. Selected Implementation Issues (adopted by the High Level Expert Group at its third Meeting on 18-04-2007), σ. 5.

²⁰ Έτσι η καναδική ρύθμιση προβλέπει πως ο χρήστης θα πρέπει να έχει πραγματοποιήσει μια λογική προσπάθεια να εντοπίσει το δικαιούχο του δημοσιευμένου έργου. Η προσπάθεια αυτή εξειδικεύεται με διενέργεια επαφών με οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης, εκδοτικούς οίκους, βιβλιοθήκες, πανεπιστήμια, μουσεία, στο διαδίκτυο, και στην περίπτωση δημιουργών, που έχουν πεθάνει, των κληρονόμων τους. Καθώς σε κάθε περίπτωση εμπλέκεται και το Συμβούλιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ελέγχεται και η ποιότητα της εκάστοτε έρευνας. Στις ΗΠΑ τα κριτήρια περιλαμβάνουν διάφορους παράγοντες, όπως: 1. Την έκταση των πληροφοριών ταυτοποίησης που βρίσκονται στο αντίτυπο του έργου, όπως το όνομα του δημιουργού, ή ο τίτλος, 2. Εάν το έργο έχει γίνει προσιτό στο κοινό, 3. Η παλαιότητα του έργου και οι ημερομηνίες που δημιουργήθηκε και έγινε προσιτό στο κοινό, 4. Κατά πόσο πληροφορίες σχετικά με το έργο μπορούν να ανευρεθούν σε διαθέσιμα στο κοινό αρχεία, όπως στο Copyright Office ή σε άλλα δημόσια αρχεία, 5. Κατά πόσο ο δημιουργός ή ο δικαιούχος βρίσκεται εν ζωή και κατά πόσο υπάρχει αρχείο από κάποια μεταβίβαση δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και είναι διαθέσιμο στο χρήστη, 6. Η φύση και η έκταση της χρήσης, όπως εάν η χρήση είναι ή όχι εμπορική. Στην Αγγλία υπάρχει η σκέψη υιοθέτησης μιας προσέγγισης αντίστοιχης με την καναδική, η οποία όμως θα διαφοροποιείται ανάλογα με το μέσο, όπως αν πρόκειται για μουσικό, γραπτό ή οπτικοακουστικό έργο. Γίνονται σκέψεις επίσης για τη δημιουργία ενός μη υποχρεωτικού αρχείου. Report, σ. 6-7.

5. Η έννοια της επιμελούς έρευνας θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη διάφορα στοιχεία, όπως το είδος του ορφανού έργου, της εκμετάλλευσης που επιδιώκεται και του χρήστη.

Η σπουδαιότητα των προσπαθειών που κατεβλήθησαν δεν θα αξιολογηθούν με τον ίδιο τρόπο σε κάθε περίπτωση, ενώ κάθε προσπάθεια νομοθετικής ρύθμισης θα πρέπει να μην περιλαμβάνει ελάχιστα στάδια ή τεχνικές έρευνας. Κάποιες κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την έννοια της επιμελούς έρευνας μπορούν διατυπωθούν σε συνεργασία με δικαιούχους, οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης και χρήστες αλλά δεν θα πρέπει να ρυθμισθεί αυτή νομοθετικά, ώστε να υπάρχει η απαιτούμενη ευελιξία.²¹

Περιορισμοί υπέρ των βιβλιοθηκών

Κάποιοι από τους περιορισμούς, που προβλέπονται για το περιουσιακό δικαίωμα στα α. 18 επ. του ν. 2121/1993, αποτελούν μια αναγνώριση του σημαντικού ρόλου των βιβλιοθηκών στη διατήρηση των πολιτιστικών αποθεμάτων και στο να τα καθιστούν προσιτά στους πολίτες.

- Σύμφωνα με το α. 22 του ν. 2121/1993: *«Αναπαραγωγή από βιβλιοθήκες και αρχεία: Επιτρέπεται, χωρίς την άδεια του δημιουργού και χωρίς αμοιβή, η αναπαραγωγή ενός πρόσθετου αντιτύπου από μη κερδοσκοπικές βιβλιοθήκες ή αρχεία, που έχουν αντίτυπο του έργου στην μόνιμη συλλογή τους, προκειμένου να διατηρήσουν το αντίτυπο αυτό ή να το μεταβιβάσουν σε άλλη, μη κερδοσκοπική, βιβλιοθήκη ή αρχείο. Η αναπαραγωγή επιτρέπεται μόνο αν είναι αδύνατη η προμήθεια ενός τέτοιου αντιτύπου από την αγορά σε σύντομο χρόνο και με εύλογους όρους».*

Οι συλλογές των βιβλιοθηκών περιλαμβάνουν μια ευρεία γκάμα έργων συχνά σπάνιων και αδημοσίευστων, που αποτελούν έναν ανεκτίμητο θησαυρό που καταδεικνύει την πολιτιστική, κοινωνική, οικονομική εξέλιξη της Ελλάδος στο πέρασμα των αιώνων. Η διατήρηση αυτών των έργων αποτελεί ένα σημαντικό μέρος της αποστολής της βιβλιοθήκης και αποτελεί μια ιδιαίτερη πρόκληση για αυτήν. Καθώς παλιά και εύθραυστα αντίγραφα καταστρέφονται, αντίτυπα προς αντικατάσταση είναι συχνά δύσκολο ή απίθανο να βρεθούν στο εμπόριο. Σε αυτές τις περιπτώσεις επιβάλλεται για τη διατήρηση του αντιτύπου και στο μέλλον η δημιουργία ενός αντιτύπου από το ήδη υπάρχον.

Πολλές φορές η προσπάθεια αναζήτησης ενός τέτοιου αντιτύπου, που έχει εκδοθεί 40 ή 50 χρόνια πριν είναι σχεδόν φρούδα, καθώς και η ανεύρεση των δικαιούχων της πνευματικής ιδιοκτησίας για τη λήψη άδειας, δεδομένων και των περιορισμένων δυνατοτήτων που έχουν οι βιβλιοθήκες. Η εξαίρεση αυτή αποτελεί μια διασφάλιση πως μια μη κερδοσκοπική βιβλιοθήκη (ή ένα αρχείο) έχει το δικαίωμα να προβεί σε μια τέτοια συγκεκριμένη αναπαραγωγή (μόνο για το σκοπό που ορίζεται στο νόμο) ενός σπάνιου, αδημοσίευστου, εύθραυστου ή απαρχειωμένου έργου, υπό την προϋπόθεση πως έχει καταβληθεί μια λογική προσπάθεια να ανευρεθεί αντίτυπο στην αγορά σε εύλογο χρονικό διάστημα και με εύλογους όρους, συνήθως οικονομικής φύσεως. Χρήση του περιορισμού αυτού μπορεί να γίνει μόνο

²¹ Βλ. επίσης και μια κοινή δήλωση των διεθνών οργανώσεων προστασίας των βιβλιοθηκών και των βιβλίων (International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA) και των εκδοτών περιοδικών (International Publishers' Association - IPA) στις 28-6-2007, με την οποία καθιέρωσαν μερικές αρχές, που σκοπό έχουν να διευκολύνουν τη χρήση των ορφανών έργων:

1. Θα πρέπει να διεξαχθεί μια επιμελής/προσεκτική έρευνα στο πλαίσιο του δυνατού για να βρεθεί ο δικαιούχος.
2. Ο χρήστης του ορφανού έργου θα πρέπει να αποδίδει το έργο στο δικαιούχο
3. Αν ο δικαιούχος του έργου επανεμφανισθεί, θα πρέπει να αποζημιωθεί εύλογα.
4. Αν υφίστανται προσωρινά μέτρα κατά τη χρήση ενός προηγούμενως ορφανού έργου, αυτή θα πρέπει να λάβει υπόψη τις δημιουργικές προσπάθειες και την επένδυση που έγινε καλόπιστα από το χρήστη του έργου.
5. Η χρήση ενός ορφανού έργου είναι μη αποκλειστική.

από μη κερδοσκοπική βιβλιοθήκη ή αρχείο για τη διατήρηση του αντιτύπου στη συλλογή τους ή για τη μεταβίβασή του σε άλλη μη κερδοσκοπική βιβλιοθήκη ή αρχείο.²²

Ουσιαστικά όλοι αυτοί οι όροι εφαρμογής της διάταξης αποτελούν αυστηρές προϋποθέσεις και εχέγγυα για τους δικαιούχους της πνευματικής ιδιοκτησίας, ενώ παρατηρούμε ότι και ο περιορισμός του δικαιώματος αναπαραγωγής δεν είναι γενικός αλλά πολύ συγκεκριμένος.²³ Εξάλλου όπως και στο Προοίμιο της Οδηγίας 2001/29 (παράγραφο 40), που εισάγει τον εν λόγω περιορισμό, ορίζεται ρητώς πως, αυτός ο περιορισμός δεν θα πρέπει να καλύπτει τις περιπτώσεις χρήσης που γίνεται στο πλαίσιο διανομής προστατευόμενων έργων ή άλλου συναφούς υλικού σε επιγραμμικά (online). Τέτοιες επιπρόσθετες πράξεις απαιτούν τη συναίνεση των δικαιούχων.

Ο Έλληνας νομοθέτης σε σχέση με την ευρωπαϊκή Οδηγία εξειδίκευσε τον αριθμό των αντιτύπων που μπορούν να δημιουργηθούν (ένα) και δεν συμπεριέλαβε στους δικαιούχους τα μουσεία και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Βέβαια μπορεί να υποστηριχθεί πως η δημιουργία ενός μόνο τέτοιου αντιτύπου για σκοπούς συντήρησης μπορεί να μην αρκεί για τεχνικούς λόγους, π.χ. για λόγους αποδημίας. Η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων προτείνει πως οι δικαιούχοι θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να εξουσιοδοτούν τα σχετικά ιδρύματα να δημιουργήσουν παραπάνω από ένα αντίτυπο, αν αυτό είναι απαραίτητο για τη διατήρηση του έργου.²⁴

Η διατύπωση του νόμου δεν κάνει λόγο για το κατά πόσο μπορεί να δημιουργηθεί ένα αντίτυπο σε άλλη μορφή (format shifting)²⁵ αλλά αν δεχτούμε μια ευρεία έννοια της αναπαραγωγής, τότε η απάντηση θα πρέπει να είναι θετική.

Από τα προλεχθέντα μπορεί να συναχθεί πως η επιγραμμική διάθεση προστατευόμενου από την πνευματική ιδιοκτησία υλικού από τις βιβλιοθήκες και a fortiori από ιδιωτικές μηχανές αναζήτησης δεν καλύπτεται από αυτήν την εξαίρεση και απαιτεί την άδεια των δικαιούχων. Με αφορμή τη σκέψη αυτή θα μπορούσε να διατυπωθεί το ερώτημα κατά πόσο θα έπρεπε να δημιουργηθεί μια εξαίρεση που θα επιτρέψει τις βιβλιοθήκες και οντότητες, όπως η Google να σκανάρουν βιβλία για σκοπούς καταλογράφησης, ώστε να μπορεί το περιεχόμενό τους να αποτελέσει αντικείμενο αναζήτησης στις μηχανές τους.²⁶ Οι εκδότες ισχυρίζονται ότι θα πρέπει να εξασφαλίζεται πρώτα η έγκρισή τους, πριν ένα βιβλίο σκαναρισθεί, ενώ η Google υιοθετεί μια προσέγγιση opt-out, δηλ. ένα βιβλίο θα εξαιρείται από το πρόγραμμα, εάν ρητώς εναντιώνεται ο εκδότης.²⁷

²² Στην πράξη η δημιουργία τέτοιων αντιτύπων με μια ποιότητα κατάλληλη για σκοπούς διατήρησης είναι μια ακριβή υπόθεση και για αυτό ο αριθμός των δημιουργηθέντων αντιτύπων για αυτό το σκοπό είναι σχετικά μικρός. Άλλωστε τις περισσότερες φορές που πραγματοποιείται στην πράξη μια τέτοια πράξη αναπαραγωγής για λόγους συντήρησης λαμβάνει χώρα για έργα που αποτελούν ήδη κοινό κτήμα της ανθρωπότητας, οπότε και δεν εφαρμόζεται ο συγκεκριμένος περιορισμός.

²³ Canadian Library Association, Copyright exceptions for Libraries/Rationale, Current Use and the Impact of Digital Technology, April 16, 2003, http://www.cla.ca/issues/copyright_exceptions_for_libraries.pdf, σ. 2.

²⁴ *Liedes*, σ. 7.

²⁵ Βλ. για το σχετικό προβληματισμό DG Internal Market and Services working paper, First Evaluation of Directive 2001/29/EC on the harmonization of certain, σ. 27.

²⁶ Η Google αποφάσισε να ψηφιοποιήσει τις συλλογές από πέντε σημαντικές βιβλιοθήκες (Harvard, Stanford, Michigan, Oxford την Δημόσια Βιβλιοθήκη της Ν. Υόρκης) (Google Print Project). Για τα έργα που δεν προστατεύονται πια από την πνευματική ιδιοκτησία θα είναι ολόκληρο το κείμενό τους προσβάσιμο online, ενώ για αυτά που αποτελούν ακόμη αντικείμενο της πνευματικής ιδιοκτησίας θα είναι δυνατή η πρόσβαση στο εξώφυλλο και σε κάποια μικρά τμήματα, που θα περιλαμβάνουν τον όρο αναζήτησης. Υπολογίζεται ότι η βάση δεδομένων που θα δημιουργηθεί θα δίνει την πρόσβαση στους χρήστες σε εκατομμύρια βιβλίων. Βλ. και <http://books.google.com> και <http://www.bodley.ox.ac.uk/librarian/CNIGoogle/CNIGoogle.htm>. Στις ΗΠΑ το πρόγραμμα δικαιολογείται με τη fair use εξαίρεση, καθώς υποστηρίζεται ότι το σκανάρισμα για το σκοπό της καταλογράφησης των βιβλίων δεν υπόκειται στο δικαίωμα της πνευματικής ιδιοκτησίας.

²⁷ DG Internal Market and Services working paper, First Evaluation of Directive 2001/29/EC on the harmonization of certain, σ. 27.

Σαν απάντηση σε αυτές τις ενέργειες ψηφιοποίησης της Google η Επιτροπή ξεκίνησε το πρόγραμμα της «ψηφιακής βιβλιοθήκης». Η βασική ιδέα είναι να καταστήσουν την πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης περισσότερο προσβάσιμη ψηφιοποιώντας τα βιβλία και το οπτικοακουστικό υλικό που βρίσκεται στις συλλογές των βιβλιοθηκών ανά την Ευρώπη. Για επίλυση των σχετικών θεμάτων έχει συγκροτηθεί η Επιτροπή Ειδικών σε υψηλό επίπεδο για τις ευρωπαϊκές ψηφιακές βιβλιοθήκες. Στην τελευταία αναφορά που εξέδωσε η συγκεκριμένη επιτροπή έθιξε πολλά ζητήματα πνευματικής ιδιοκτησίας και αναφορικά με το ζήτημα των βιβλιοθηκών και των εκδοτών υπέδειξε ως προτιμώμενη λύση μια εκούσια συνεργασία με ένα σχήμα παραχώρησης αδειών. Αυτή είναι άλλωστε και η προσέγγιση που φαίνεται να ακολουθεί και η ίδια η Οδηγία 2001/29, καθώς και στην παράγραφο 40 του Προοιμίου, αναφέρεται πως πρέπει να ενθαρρύνεται η χορήγηση ειδικών συμβάσεων ή αδειών, που ευνοούν ισομερώς τους εν λόγω φορείς και την επίτευξη των στόχων τους, όσον αφορά στη διανομή αλλά και στην παράγραφο 45 αναφέρεται πως οι περιορισμοί δεν θα πρέπει να εμποδίζουν τον καθορισμό συμβατικών σχέσεων που θα τείνουν στην εξασφάλιση μιας δίκαιης αποζημίωσης.²⁸

- Ένας άλλος περιορισμός του περιουσιακού δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας ρυθμίζεται στο α. 23 του ν. 2121/1993, σύμφωνα με τον οποίο επιτρέπεται η ελεύθερη αναπαραγωγή κινηματογραφικών ταινιών χωρίς άδεια και χωρίς αμοιβή με σκοπό τη διατήρησή τους στο Εθνικό Κινηματογραφικό Αρχείο, αν ο δικαιούχος αρνείται καταχρηστικά να επιτρέψει την αναπαραγωγή και πρόκειται για έργο ιδιαίτερης καλλιτεχνικής αξίας. Ο νόμος απαιτεί ως πρόσθετο εχέγγυο να αποφασίσει σχετικά ο Υπουργός Πολιτισμού, αφού πρώτα διατυπώσει τη σύμφωνη γνώμη του το Γνωμοδοτικό Συμβούλιο Κινηματογραφίας, προφανώς για να διασφαλισθεί η αποτροπή καταχρηστικής εφαρμογής του περιορισμού αυτού.
- Ο Έλληνας νομοθέτης δεν υιοθέτησε τον περιορισμό της Οδηγίας αναφορικά με τη χρήση έργων που δεν υπόκεινται σε όρους αγοράς ή αδειάς και τα οποία περιέχονται στις συλλογές τους με παρουσίαση ή διάθεση με σκοπό την έρευνα ή την ιδιωτική μελέτη σε μέλη του κοινού μέσω εξειδικευμένων τερματικών στους χώρους των βιβλιοθηκών, εκπαιδευτικών ιδρυμάτων ή μουσείων ή αρχείων (α. 5 παρ. 3 εδ. ιδ' Οδηγίας 2001/29). Στην περίπτωση που είχε υιοθετηθεί ο περιορισμός αυτός από την ελληνική νομοθεσία θα μπορούσε να δοθεί μια έστω περιορισμένη δυνατότητα να κάνει η βιβλιοθήκη διαθέσιμα στους χρήστες της τα έργα που έχει στις συλλογές της για τους ρητά στο νόμο αναφερόμενους σκοπούς. Βέβαια ακόμα και σε αυτήν την περίπτωση θα ήταν αβέβαιο κατά πόσο μια βιβλιοθήκη θα μπορούσε να επωφεληθεί από τον περιορισμό αυτό, στην περίπτωση των υπηρεσιών παράδοσης ηλεκτρονικών εγγράφων, τουλάχιστον όταν επιτρέπει την ελεύθερη επιγραμμική μετάδοση ή διανομή των αντιγραφέντων έργων.²⁹

Σε αυτό το σημείο πρέπει να ειπωθεί πως οι περιορισμοί του περιουσιακού δικαιώματος δεν αφορούν μόνο στο δικαίωμα της πνευματικής ιδιοκτησίας αλλά και στα συγγενικά δικαιώματα, σύμφωνα με το α. 52 παρ. 1 εδ. β' του ν. 2121/1993. Συνεπώς στις περιπτώσεις που ο νόμος ορίζει δεν απαιτείται η άδεια των δημιουργών αλλά ούτε και η άδεια των δικαιούχων συγγενικών δικαιωμάτων, όπως των εκδοτών, αν πρόκειται για έργα λόγου ή των ερμηνευτών εκτελεστών/ καλλιτεχνών και των παραγωγών, αν πρόκειται για φωνογραφήματα ή οπτικοακουστικά έργα.

²⁸ Ο.π., σ. 28.

²⁹ Ο.π., σ. 28.

Επιπρόσθετα ο ίδιος ο νόμος απαιτεί στην ουσία μια στενή ερμηνεία των περιορισμών για να μην υπάρξει μια γενικότερη καταστρατήγηση του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας, και αυτό διαφαίνεται με τη ρήτρα γενικής εφαρμογής επί των περιορισμών του α. 28 Γ ν. 2121/1993. Σύμφωνα με αυτήν οι περιορισμοί θα πρέπει να εφαρμόζονται μόνο σε ορισμένες ειδικές περιπτώσεις, δεν θα πρέπει να εμποδίζουν την κανονική εκμετάλλευση του έργου και δεν θα πρέπει να θίγουν αδικαιολόγητα τα συμφέροντα του δικαιούχου (τεστ των τριών σταδίων).³⁰

Τεχνολογικά μέτρα προστασίας

Αυτοί οι περιορισμοί όμως – και όχι μόνο βέβαια- μπορούν να συναντήσουν κωλύματα στην εφαρμογή τους από τους χρήστες. Μια από τις συνέπειες της σύγχρονης ψηφιακής κοινωνίας και της ψηφιοποίησης, αυτή η απίστευτη ευκολία δημιουργίας τέλειων ψηφιακών αντιγράφων με τη δυνατότητα του “cut and paste”, έγειρε την πλάστιγγα εις βάρος των δημιουργών και των εκδοτών, καθώς κατέστησε την πειρατεία, την κλοπή της πνευματικής ιδιοκτησίας ασύγκριτα εύκολη υπόθεση. Οι εκδότες προσπαθώντας να αντιμετωπίσουν την απειλή της πειρατείας εγκατέστησαν τεχνολογικά μέτρα προστασίας στις ηλεκτρονικές τους εκδόσεις.³¹ Τα τεχνολογικά μέτρα προστασίας μπορούν όμως να αποτελέσουν έναν καταλυτικό παράγοντα, ώστε η πλάστιγγα να γείρει υπερβολικά προς την αντίθετη κατεύθυνση συνεχίζοντας το αιώνιο παιχνίδι της διεγκυστίνδας. Και αυτό γιατί εκτός από την αποτροπή της πειρατείας τα τεχνολογικά μέτρα προστασίας λειτουργούν αποτρεπτικά και στην αναπαραγωγή ενός έργου σύμφωνα τους περιορισμούς που στο νόμο ορίζονται, όπως για παράδειγμα αυτούς που τίθενται υπέρ των βιβλιοθηκών.

Ο ελληνικός νόμος στο α. 66^A παρ. 5 ν. 2121/1993 που προστέθηκε με το α. 81 του παρ. 11 του ν. 3057/2002, σε εναρμόνιση με την ευρωπαϊκή Οδηγία 2001/29 (α. 6 παρ. 4), προβλέπει για τα έργα τα οποία διατίθενται στο κοινό με τεχνολογικά μέσα, μια διαδικασία που αποσκοπεί στη διευκόλυνση της πραγμάτωσης ορισμένων περιορισμών. Ειδικότερα για τους περιορισμούς που αφορούν τη φωτοτυπική αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση, την αναπαραγωγή για διδασκαλία, την αναπαραγωγή από βιβλιοθήκες και αρχεία, την αναπαραγωγή για σκοπούς δικαστικούς ή διοικητικούς, καθώς και την αναπαραγωγή προς όφελος προσώπων με αναπηρίες, προβλέπεται πως η λήψη τεχνολογικών μέτρων όπως και η έννομη προστασία κατά της εξουδετέρωσης αυτών δεν θίγει την υποχρέωση των δικαιούχων να παρέχουν στους επωφελούμενους από τις ανωτέρω εξαιρέσεις τα μέσα, προκειμένου αυτοί να επωφεληθούν από τις εν λόγω εξαιρέσεις στον αναγκαίο βαθμό, εφόσον έχουν εκ του νόμου πρόσβαση στο προστατευόμενο έργο ή αντικείμενο. Εάν οι δικαιούχοι δεν λάβουν εκούσια μέτρα, στα οποία συμπεριλαμβάνονται και οι συμφωνίες μεταξύ δικαιούχων και τρίτων που επωφελούνται από τις εξαιρέσεις, τόσο οι δικαιούχοι όσο και οι τρίτοι που επωφελούνται από τις παραπάνω εξαιρέσεις ζητούν τη συνδρομή ενός ή περισσότερων μεσολαβητών που επιλέγονται από πίνακα μεσολαβητών τον οποίο καταρτίζει ο Οργανισμός Πνευματικής Ιδιοκτησίας. Οι μεσολαβητές υποβάλλουν προτάσεις προς τα ενδιαφερόμενα μέρη. Θεωρείται ότι όλα τα μέρη αποδέχονται την πρόταση αυτή, εάν κανένα από αυτά δεν προβάλλει αντίρρηση μέσα σε προθεσμία ενός μηνός από την κοινοποίηση της πρότασης. Στην αντίθετη περίπτωση η διαφορά επιλύεται από το Εφετείο Αθηνών, το οποίο δικάζει σε πρώτο και τελευταίο βαθμό. Οι ρυθμίσεις αυτές δεν εφαρμόζονται σε έργα ή άλλα

³⁰ Βλ. και α. 9 παρ. 2 της Συνθήκης της Βέρνης και α. 5 παρ. 5 της Οδηγίας 2001/29.

³¹ Katty Loffman, Copyright Exceptions and Technological \Protection Measures in Electronic PublicationsQ A challenge for legislators, World Library an Information Congress, 69th IFLA General Conference and Council, 1-9 August 2003, Berlin, σ. 4.

προστατευόμενα αντικείμενα που διατίθενται στο κοινό βάσει όρων που έχουν συμφωνηθεί συμβατικά, κατά τρόπο ώστε το κοινό να έχει πρόσβαση σε αυτά όπου και όταν θέλει.³²

Η διάταξη αυτή αφορά έργα που προστατεύονται με τεχνολογικά μέτρα. Η ρύθμιση αυτή μέχρι σήμερα δεν έχει εφαρμοσθεί στην ελληνική πραγματικότητα αλλά έχει σκοπό ακριβώς στο να αποτρέψει τα τεχνολογικά μέτρα προστασίας να αποτελέσουν το λόγο μη δυνατότητας αξιοποίησης των περιορισμών που ο νόμος προβλέπει.

Αυτή η παρατήρηση όμως μπορεί να οδηγήσει και στο εξής ερώτημα: Ποιά είναι η φύση των περιορισμών αυτών; Μπορούν οι εξαιρέσεις να αναχθούν σε δικαίωμα χρήσης; Στην ελληνική νομολογία δεν βρίσκεται κάτι σχετικό, ενώ στην αλλοδαπή φαίνεται να υποστηρίζεται πως δεν δημιουργείται δικαίωμα χρήσης. Έτσι στο Βέλγιο στην υπόθεση *Test Achats*, μια οργάνωση για την προστασία του καταναλωτή άσκησε αγωγή εναντίον ορισμένων δισκογραφικών εταιρειών απαιτώντας από τους εναγόμενους να σταματήσουν να χρησιμοποιούν τεχνολογικά μέτρα προστασίας, τα οποία εμπόδιζαν τους καταναλωτές να κάνουν χρήση του περιορισμού της ιδιωτικής αναπαραγωγής των cd. Το δικαστήριο αποφάσισε ότι η ιδιωτική αναπαραγωγή είναι μια εξαίρεση στο δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας και δεν στοιχειοθετεί ένα δικαίωμα του δημιουργού και το άτομο που προβαίνει στην ιδιωτική αναπαραγωγή δεν αποκτά δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας στο αντιγραφέν περιεχόμενο με μόνη την πράξη της δημιουργίας ενός τέτοιου αντιτύπου.³³

Πρόσφατα το ίδιο αποφασίσθηκε στην απόφαση *Mulholland Drive*.³⁴ Το δικαστήριο απέρριψε παρόμοιο αίτημα από ένωση καταναλωτών, η οποία ισχυριζόταν πως ο μηχανισμός ελέγχου αντιγραφής σε DVD, που περιείχε την προαναφερθείσα ταινία, πρόσβαλε το δικαίωμα των χρηστών για ιδιωτική αναπαραγωγή. Το δικαστήριο για την απόφαση του επικαλέστηκε το τεστ των τριών σταδίων και υποστήριξε ότι ο περιορισμός δεν μπορεί να λειτουργήσει στην περίπτωση που εμποδίζει την κανονική εκμετάλλευση του έργου.

Συνεπώς αν θα επεκτείνουμε και το διατακτικό της απόφασης και στις υπόλοιπες εξαιρέσεις θα καταλήγαμε στο συμπέρασμα πως δεν μπορεί να αξιώσει ο χρήστης από τους δικαιούχους του δικαιώματος της πνευματικής ιδιοκτησίας να άρουν τα τεχνολογικά μέτρα προστασίας για να απολαύσει τους περιορισμούς, που ο νόμος του επιφυλάσσει. Υπό το πρίσμα αυτό ο Έλληνας νομοθέτης κατέληξε σε μια αρκετά σοφή λύση με τη μεσολάβηση του ΟΠΙ και την επίλυση τελικά της διαφοράς από το Εφετείο Αθηνών, το οποίο δικάζει σε πρώτο και τελευταίο βαθμό.

Εν κατακλείδει

Το ασυμβίβαστο μεταξύ της βιβλιοθήκης και του δικαίου της πνευματικής ιδιοκτησίας δεν είναι τόσο αγεφύρωτο, όσο τουλάχιστον αρχικά φαίνεται. Αν εξετάσουμε καλύτερα το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας και αναλύσουμε τους περιορισμούς που αυτό προβλέπει, είναι αναμφισβήτητο πιθανό να καταφθάσουμε σε μια συμβιβαστική λύση ανάμεσα σε αυτές τις δύο έννοιες. Το πιο σημαντικό είναι η υιοθέτηση μιας καινούργιας αντίληψης. Μια αυστηρή εφαρμογή του δικαίου της πνευματικής ιδιοκτησίας μπορεί να αποδειχθεί ακόμη και αναποτελεσματική. Μια ορισμένη ελαστικότητα αλλά και ένα μεταβατικό στάδιο είναι αναγκαία.

³² Βλ. σχετικά και άρθρο 6 παρ. 4 Οδηγίας 2001/29.

³³ CA de Bruxelles 9.9.2005 *Test Achats v EMI Recorded Music Belgium et al*, 2004/AR/1649.

³⁴ Cour de Cassation 28.2.2006 *Studio Canal et al. v. S. Perquin and Union Federle des consommateurs Que choisir*.